

ALEKSANDR N. RADİŞÇEV'İN TARİHSELLİĞE YAKLAŞIMI

Ayten DEMİR ÇAKIROĞLU

Arş. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ayten demir1987@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5801-366X

Demir Çakıroğlu, Ayten. "Aleksandr N. Radişçev'in Tarihselliğe Yaklaşımı", idil, 118 (2025/3): s. 528-535. doi: 10.7816/idil-14-118-08

ÖZ

Rus edebiyatında tarihsellik, kökeni ulusal antiktiteye dayanan bir geçmişe kadar uzanır. Buna karşın tarihsel unsur ve yaşanmışlıkların çeşitli türlerdeki yazın alanına konu olması 18. yüzyılda daha belirgin bir çerçevede görülmeye başlar. Bir sonraki yüzyılda önemli boyutlara ulaşan edebi tarihsellik kuşkusuz bu yüzyılın girişimleriyle mümkün hale gelir. Söz konusu dönemin Rusya'sında tarihsel edebiyatında tarihsel bellekle okuyucuyu yönlendirme güdüsü bu çerçevenin temel kuralını oluşturur. Edebiyat, giderek ulusal tarih zemini üzerinden bireye vatansever duygu ve düşünceleri aksettirecek bir mecra olarak bilinçli bir görev alır. Dönemin en aykırı seslerinden bir olarak düşünce ve yazın alanına geçen Aleksandr N. Radişçev ise söz konusu dönemde ulusal tarihi devrimci düşüncelerinin bir çıkış noktası olarak okur ve yazar. Dönemin vatansever edebi çizgisinin bir materyali olan tarih onun eser ve yazılarında bir başkaldırının argümanı haline gelir. Bu çalışmanın amacını Aleksandr Radişçev'in tarihsel düşüncelerini devrimci tarihselciliğin başlangıcı bağlamında incelemek oluşturmaktadır. Söz konusu inceleme yapılırken düşünürün devrimci düşüncelerinin Rus tarihinden beslendiği tarihsel gerçeklikler ve onun eserleri üzerinde bıraktığı izdüşümler mercek altına alınacaktır. Çalışmada betimleyici ve karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak yazarın farklı eserleri ve fikirlerinden genel bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışma sonucunda Radişçev ile özdeşleşen devrimci fikirlerin zemini üzerinden Rusya tarihine yönelik de farklı bir bakış açısı verilecektir. Bu anlamda tarihsel gerçekliğin kişisel bakış açısı ve yorumla kazanacağı boyutun bir örneği de ortaya konulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rus Edebiyatı, Rusya Tarihi, A. N. Radişçev, Tarihsellik, Devrimci Tarihsellik

Makale Bilgisi:

Geliş: 2 Mart 2025

Düzeltilme: 29 Nisan 2025

Kabul: 5 Mayıs 2025

Giriş

Aleksandr N. Radişçev (1749-1802), temsil ettiği radikal devrimci fikirleriyle içinde yaşadığı 18. yüzyılda olduğu gibi kendisinden sonraki çağlarda da Rus düşüncesinde oldukça önemli bir yer tutan başlıca yazar ve düşünürlerden biridir. Düşünceleri nedeniyle 1790-96 yılları arasında Sibirya'da sürgün cezasına mahkûm edilen (Kaşoğlu 2004) Radişçev'in yaratıcılığında tarih; genel olarak özel bir uzmanlık alanı, ayrı bir bilim olarak varlık göstermez. Bununla birlikte düşünürün "Sibirya'nın Alınmasının Kısaltılmış Anlatısı" (Sokraşennoye povestvovaniye o priobretenii Sibiri) adlı tamamlanmamış bir tarihi çalışması da mevcuttur. Buna karşın Radişçev'i devrimci tarihsellikte paralel olarak ele almamızın temel nedeni; bu tarihsel eseri değil, Radişçev'in yaratıcılığının tümünde toplumsal gelişim yollarını ararken sürekli olarak tarihsel olaylara yönelmesi, ele aldığı olguları aydınlatmaya çalışırken sıklıkla tarihe başvurması ve döneminin yazarlarından farklı bir biçimde devrimci bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Radişçev'in tarihe olan ilgisi ve araştırmaları; onu farklı dönemlere ait yıllıkları ve kronikleri, I. Petro döneminde oluşturulan emirname ve rütbe tablolarını, Vasili N. Tatişçev, Gerhard F. Miller gibi birçok 18. yüzyıl tarihçisinin eserlerini okumaya yönlendirir. Nitekim eserlerini kaleme alırken alıntı yaptığı çok sayıda tarihsel kaynak ve belge onun tarihçi bakış açısının ve çözümlemelerinin temellendirilmesinde oldukça önemlidir. Düşünürün kısa sayılabilecek yaşamında, kaleme aldığı sosyo-politik konulu incelemelerinde ve edebi çalışmalarında açıkça görülen geçmiş olaylara ve kavramlara ilişkin görüşleri oldukça özgündür. Bu çerçevede çalışmamızda Radişçev'in Rusya tarihi zemini üzerinden savunduğu temel argümanları bağlamında bir inceleme yapılarak devrimci yazarın tarihselliği açıklanacaktır.

Radişçev'in Devrimci Tarihselliğinin Oluşum Süreci

Radişçev'in yaşam ve yaratıcılığı, Rusya'nın toplumsal ve ekonomik gelişiminde yeni bir döneme tanıklık eder. Söz konusu dönemde yeni yeni şekillenmeye başlayan kapitalist yapılar ve yeni üretim güçleri ile eski feodal-serf üretim ilişkileri arasındaki çelişkiler büyür. Toprak sahiplerinin artan baskısı, kitlelerin omuzlarındaki yükü giderek ağırlaştırır. Sömürüyle ezilen köylüler, toprak sahiplerine karşı mücadeleyi yoğunlaştırır. Bilindiği üzere 18. yüzyıl, Rusya'da tarihe geçecek Yemelyan Pugaçev, Stepan Razin, İvan Bolotnikov isyanı gibi önemli köylü ayaklanmalarının yüzyılı olur. Söz konusu toplumsal koşulların etkisi altında Radişçev, Rusya'da bir devrimin gerçekleşmesinin hayalini kurar. Öyle ki "Rusya'da gerçekleşmesini öngördüğü ve tüm faaliyetleriyle hazırlandığı devrim, onun için bir özlem olmanın ötesinde şüphe götürmez bir gereklilik haline gelir" (Gukovskiy 1939:454-456). Radişçev, Rusya'nın içinde bulunduğu toplumsal-ekonomik koşullara karşı bir devrim arzusu içindeyken bir taraftan da Batı Avrupa'nın deneyimlerinden beslenerek düşüncelerini inşa eder. Radişçev'in düşüncelerine etki eden isimlerin başında Jean J. Rousseau ve Johann G. Herder'i saymak mümkündür. Yazar, Rousseau'yu takip ederek, Toplumsal Sözleşme teorisini egemen tarafından elde edilen sınırsız hakların bir güvencesi olarak değil, egemenin halka karşı temel görevlerinin sözleşmesi olduğu görüşünü paylaşır. Zira Radişçev'in devleti, amacı vatandaşlarının refahı olan büyük bir makinedir (URL-1). Ancak bu etkileşimler Radişçev'in özgün bir düşünür olmadığı anlamına gelmez. Radişçev, içinde yaşadığı Rusya gerçekliği bağlamında yeni kavram ve düşünceler geliştirerek özgün bir düşünce sistemi inşa eder. Nitekim Rus araştırmacı Grigoriy A. Gukovski, ilk kez 1930'lu yıllarda Radişçev tarafından yeni bir tarihsel düşüncenin ortaya atıldığını iddia eder ve Radişçev'i "sadece Rusya'da değil, tüm Avrupa'da tarih biliminin güncellendiği ve yeni bir tarih anlayışının oluştuğu sürecin bir katılımcısı" olarak görür. Araştırmacıya göre Radişçev ile Herder arasında kimi ortaklıklar söz konusudur. Ancak Herder, tarihsel ilerlemenin hedefini hümanizm fikirlerinin uygulanmasında görürken Radişçev için tarihsel ilerlemenin hedefi özgürlük, özgürlüğü elde etmenin yolu ise devrimdir (Makogonenko 'vd.':1981:41).

Bu çerçevede tarihi geçmişin bilimi olmaktan çıkarak gelecekteki devrimci eylem için bir rehber haline getirmeye çalışan Radişçev, tarihsel devrimciliğin kurucu isimleri arasında yer alır. Zira tarih, onu her şeyden önce, adaletsiz toplumsal ilişkilerin kırılmasına yol açan bir süreç olarak ilgilendirir. Bu süreçte tarih biliminde hâkim olandan farklı bir tarihsel gelişim teorisi inşa eden Radişçev'in tarihsel gelişimin seyri hakkındaki görüşleri oldukça radikaldir. Tarihsel süreçte kitlelerin aktif rolünü ortaya koymaya çalışan Radişçev, devrimi toplumsal düzenin temelini değiştiren bir eylem gören ilk düşünürdür (URL-3). Lev V. Çerepnin'in ifadeleri ile Radişçev'in "devrimci bir yazar olarak faaliyetlerin organik bir parçası olan tarihsel çalışmaları" (Çerepnin 1957:289), tarihsel süreçte karşıtların mücadelesi, otokrasinin kökeni, kölelik, devlet aygıtının çerçevesi gibi ele aldığı konularla Rusya'nın ve dünyanın sosyal ve politik düşüncesinin gelişiminde önemi bir yer tutar. Dünyada ezenler ve ezilenler olmak üzere iki güç olduğunu görmesi ve tarihi yeni bir yola sokacak gücün ikincisi olduğu sonucuna varması, tarihsel süreç kavramını temelden değiştirir. Böylece tarih sadece geçmişin bilimi olmaktan çıkar ve

gelecek için bir eylem kılavuzu haline gelir. Bu kılavuzun ona gösterdiği temel gerçek ise, kendi döneminde var olan toplumsal ilişkilerin er ya da geç çökeceğidir.

Peki, 18. yüzyıl Rusya'sında Radişev'in tarihin ilerlemesinin hedefi olarak gördüğü özgürlük ve devrim nasıl hayata geçecektir? Radişev'e göre devrimin itici gücünü toprak köleliği sistemi içinde ezilen Rus köylüleri gerçekleştirecektir. Bu nedenle öncelikle düşünürün toprak köleliği sistemine dair düşüncelerini incelemek gerekmektedir.

Radişev'in Toprak Köleliği Sistemi Eleştirisi

Radişev "Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk" (1790- Puteşestviye iz Peterburga v Moskvu) başta olmak üzere kaleminden çıkan birçok eserde, Rusya'nın en köklü sorunsallarından birini oluşturan toprak köleliği meselesine eğilir. Radişev'in serflikin kökenine olan ilgisi, Rus devletinin eski yasama kaynakları, Boris Godunov döneminde düzenlenen ve köylülerin toprakları ile beraber toprak sahibine tabi kılan birçok tarihi belgeyi incelemesiyle daha net boyutlara ulaşır. Tüm bu tarihi kaynakları analiz etmesi sonucunda, bu adaletsiz sistemin kökeni, gelişimi ve kaldırılmasına dair fikirler ortaya atar.

"İnsana, Onun Faniliği ve Ölümsüzlüğü Üzerine" (1792-1796- O çeloveke o ego smertnosti i bezsmertii) eserinde, "tarımla ve mülkiyet sürecinin başlamasıyla beraber, toprağın bölünmeye başladığına değinir ve toprağın özel mülkiyetinin insanın insan tarafından köleleştirilmesini başlattığı" (Radişev 1941:64) sonucuna varır. Zaman içerisinde toprak sahipleri tarafından zorla uygulanan ve en yüksek otorite tarafından onaylanan serflik, 18. yüzyılda acımasız bir kölelik sistemine dönüşür. Keyfiliğe, cehalete, kanunsuzluğa, kölelik üzerine açık bir protesto, köylülerin kademeli olarak özgürleştirilmesine dair ütöpik bir manifesto olan "Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk" eserinin içeriğinin büyük bir bölümü de, serfliği, bu "yüz başlı canavarı" etik, sosyal ve ekonomik olmak üzere her açıdan eleştirmeye ayrılmıştır (URL-3). Eserde Radişev tarafından çizilen, köylülerin otokratik iktidar tarafından aşamalı olarak özgürleştirilmesi projesinin ana hatları, yazarın bu köklü sorunu çözmeye yönelik önemli fikirlerini barındırır. Rusya'yı yukarıdan reformlar yoluyla dönüştürme sorunu söz konusu eser dışında, 1786'da yazdığı "Kişi Başına Vergi Üzerine" (O poluşnom sbore) adlı yayımlanmamış çalışmasında da ifade edilir.

Serflik konusunu ele aldığı bu iki eserde yakın ifadelerle, "toprak sahibinin bir köylüyü hizmet veya iş için evine alması durumunda çiftçinin özgür olacağı, köylülere toprak vermeyen toprak sahibinin, onlar üzerindeki hakkını kaybedeceği, bir köylünün taşınmaz mülk edinmesine, yani toprak satın almasına izin verilmesi gerektiği" (Radişev 1938:322) ileri sürülür.

Radişev, 1781-83 yıllarında Amerika'da, 1789-93 yıllarında Fransa'da gerçekleşen devrimci olayların da bir çağdaşıdır. Köylüleri devrimin itici gücü olarak gören Radişev, köylü ayaklanmalarının vahşetini meşru karşılar ve toprak ağalarının iktidarının şiddetle ortadan kaldırılması gerektiğini savunur. Serflik sistemini yaratan sistemi otokrasi ile yakından ilişkili olarak gören Radişev, otokrasi ve serflik karşıtı görüşlerini yine tarihsel çerçevede inşa eder.

Otokrasi ve Serflik Karşıtlığı

Radişev, görüşlerinde önemli bir yer tutan otokrasi ve serflik karşıtlığını tarihsel görüşler düzleminde temellendirirken, merkeze yine tarihi yerleştirir. Tarih, halkın özgürlük arzusu ve bireylerin otokrasi arzusu olmak üzere iki toplumsal gücün mücadelesi tarafından yönlendirilen bir süreç olarak değerlendirir. Yazar için tarihin seyri, bir iktidar biçiminin yerini diğerinin almasından ibarettir. Radişev'in "Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk" eserinde ifade ettiği üzere; "Doğanın kanunu budur; işkenceden özgürlük, özgürlükten kölelik doğar" (Radişev 1938:261). Bu kanuna örnek olarak, özgür Hristiyan toplumunun tarihsel süreçte başına Papalık ve krallık kurumunu getirmesini ardından özgür düşünceyi savunan Reformasyonun, Papa ile mücadeleye girişini verir. Özgür düşünce zamanla dizginlenemeyecek kadar ilerler ve tekrar otokrasinin boyunduruğu altına girer. Bu da toplumsal gelişimin kaçınılmaz yasasıdır (URL-3).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında toplumun otokratik düzene geçmesini doğal bir süreç olarak gören Radişev diğer taraftan, bir insanın bir başkası tarafından köleleştirilmesini doğal hukuktan sapma, doğal insan haklarının ihlali, insan toplumunun dayandığı hukukun yok edilmesi ve topluma karşı doğrudan bir suç olarak görmektedir. Ona göre, toplum tarafından dayatılan hak kısıtlaması tüm üyeleri için eşit olmalıdır (URL-3).

Özellikle yazarın 1980'lerdeki eski ve modern Rus tarihine dayanan yazıları, Rusya'nın otokratik sisteminin doğal olmadığını ve insanlığın büyük acılar çekmesine neden olduğunu kanıtlamaya çalışan argümanlarla doludur. Rusya tarihinde iktidar biçimlerinin evrimi sorunu Radişçev'in otokrasi ve serflik karşıtlığına dair tarihsel araştırmalarının temel konularından birini oluşturur. Otokrasinin Rusya'nın yönetim anlayışına sonradan dâhil olan bir sistem olduğu görüşünü savunan Radişçev, eski Novgorod yönetimi başta olmak üzere Kiev Rusya'sı şehirlerinde ve Rus Knezliklerinde "Veçe Kurumu" (Veçevoye ustroistvo) adı verilen bir halk meclisinin varlığını kendine çıkış noktası olarak alır. Yazarın eski yıllıklardan ve tarih kitaplarından yaptığı araştırmalar neticesinde edindiği bilgiler; toplumun kökenine dair sözleşmeye dayalı teoriyi ve o dönemde iktidar birliğinin olmadığını kanıtlamak için toplanmıştır. Hem tarihsel alıntılarında, hem de "Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk", "Sibirya'nın Alınışının Kısa Anlatımı", "Yermak Hakkında Söz" (Slovo o Yermarke- 1792) gibi eserlerinde Novgorod kentinin özgürlüğüne ve daha sonraki yıkımına önemli bir yer ayırır.

Radişçev eski Slavların devlet yapısının orijinal biçiminin halk tarafından yönetilen Veçe cumhuriyeti olduğuna inanmaktadır. Veçe'nin aldığı karar doğrultusunda Knezlerin davet edildiği ve yönetimden memnun kalınmaması durumunda iktidardan edildikleri bu siyasi sistem, Vareglerin Rusya'daki rolüne ilişkin fikriyle de bağlantılıdır. Rus devletinin kökenine dair "Norman" teorisinin destekçileri, Slav kabilelerinin birliği tarafından hükümdarlığa çağrılan Vareglerin meşru yöneticiler ve varislerinin de hanedanlığın doğal mirasçıları olduğuna inanırken, Radişçev, Varegleri halkın gücünü ve haklarını zorla ellerinden alan fatihler olarak görmektedir. Bu çerçevede Radişçev, eski zamanlardan çağdaş döneme kadar otokratik iktidarın gayrimeşru ve doğal olmadığına dair teorisi temelinin bu düşünceden alır. Radişçev'in 11.-15. yüzyıllar Rusya'sındaki feodal parçalanma dönemine yönelik özel tutumu da kaynağını yine buradan alır. Yazar, o dönemde "Knezlerin varlıklarına rağmen çok az güce sahip olduklarını" (Radişçev 1938:262) ve Veçe toplantılarında alınan kararlara uymaya zorlandıklarını ifade eder. Ona göre, Rusya tarihçileri arasında kabul gören genel kanının aksine, devletin zayıflamasına neden olan, Rusya'nın feodal parçalanması ve Knezlikler arasındaki anlaşmazlıklar değil, Rusya'nın ekonomik ve kültürel gelişimini başlatan büyük knezlerin otokratik yönetimidir. Radişçev, Rusya'da özgürlüğün nihai çöküşünü, ilk kez "kendisinden sonra oğlunun tahta geçmesini" sağlayan İvan Kalita'nın (1288-1340) hükümdarlığıyla ilişkilendirir. Bu bağlamda, III. İvan'ın 1478'de ve torunu Korkunç (IV.) İvan'ın 1572'de seferleri sonucunda Novgorod'un Moskova'ya ilhak edilmesini, özgür şehre boyun eğdiren, Bilge Yaroslav (970-1054) tarafından Novgorodlulara verilen hakları ortadan kaldıran otokratik yöneticilerin kasıtlılığının en çarpıcı özelliklerinden biri olarak görür (URL-1).

"Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk" eserinde "Veçe'de toplanan halk gerçek hükümdardı" (Radişçev 1938:262) sözlerine yer veren Radişçev'e göre "Novgorod'un söz konusu dönemde ekonomik ve siyasi refahı, halkın yönetimdeki gücünün olumlu etkisinin bir sonucudur. Daha sonra Moskova yönetimi tarafından ilhak edilen Novgorod'un gelişimi yüzyıllarca durmuştur." (Radişçev 1938:264) Bu nedenle Radişçev, Rus topraklarının birleşme döneminde Novgorod'un Moskova'ya katılmasını olumlu karşılamaz ve Moskova'nın zaferini sadece silah kullanımının bir sonucu olarak değerlendirir (URL-3).

Bu doğrultuda Radişçev'e göre knezlerin ve hükümdarların gücünün artması halkın özgürlüğünün yok edilmesi demektir ve Rusya tarihinde bu bağlamda önemli rol oynayan figürlerden biri Çar I. Petro'dur. Petro'yu öncelikle Rusya tarihinde gerçekleştirdiği dönüşüm bağlamında değerlendiren Radişçev, Petro'nun kişiliği konusunda nispeten olumlu olsa da, dönüşüm faaliyetlerine karşı eleştirel bir yaklaşım gösterir. Çarın faaliyetlerinde aceleci davranarak yabancılara ait koşullarla yerli koşulları gözetmeden gerçekleştirmiş olduğunu düşünür. Özellikle yasama ile ilgili işlerde; "halkla ilişkilerin içsel mutluluğundan çok dışsal ihtişamından etkilenen Büyük Petro, yasalarını ticarete, imalata, deniz ve kara ordularına yöneltti. Mahkemelerde davaların akış düzenini kurdu, ancak tabiri caizse her şeyin üzerinde dönmesi gereken eksen aynı kaldı" (URL-3) ifadeleri ile Petro'nun dönüşümlerinin ilerici önemine dikkat çeker. Ancak bu dönüşümlerin asıl şeyi, yani Rus devletinin toplumsal özünü değiştirmedikçe ortaya koyar. Aynı eserde Petro, "Özgürlüğü savunarak ve vatanını yücelterek daha görkemli olabileceken" söz konusu dışsal yapılanmanın sert kanunlarla devreye sokulması ile "vatanının vahşi özgürlüğünün son işaretlerini de yok eden zorba bir otokrat" olarak nitelendirilir. Radişçev'in bu izlenimleri doğrultusunda vardığı sonuç ise "tahtta oturan Çar'ın iktidarını kendi isteğiyle bırakacağına dair hiçbir örnek olmadığı ve dünyanın sonuna kadar da olmayacağı" (Radişçev 1938:150-151) yönündedir. Bu bağlamda Radişçev'e göre Petro Rus halkının kökeninde yer alan ilkel özgürlük iradesinin son kalıntılarını ortadan kaldırmıştır. Böylece tarihsel süreçte, halk ile hükümdar arasındaki düşmanlık ortaya çıkmış, söz konusu dönemin üzerinde tartışılan konularından biri olan "aydınlanmış mutlaketçilik" kavramının tartışmalı içeriği anlaşılmaya başlanmıştır. Petro, bilge bir imparator ve dikkate değer bir kişiliktir, ancak halkın refahı için tam anlamıyla hiçbir

şey yapmamıştır. Tüm bunların yanında, Petro ideal bir hükümdar olmamakla beraber, anlamsız faaliyetleri olan bir taklit edici de değildir (Makogonenko 'vd.':1981:3-65).

Önde gelen Rus araştırmacılardan G. Makogonenko'ya göre "Radişev, zamanının serf halkının özgürlük sevgisi ve mücadelesini tarihin deneyiminden aldığı fikrini" baskın bir biçimde savunur. Araştırmacı bu fikrin, özellikle Radişev'in 1780'lerde yıllıklardan yaptığı alıntılarında açıkça görülebildiğini dile getirir. Özellikle "Yermak Hakkında Söz" eserinde yazarın, geçmişte Rus halkının özgür olduğu, özgürlüklerinin knezler ve çarlar tarafından sürekli olarak yok edildiği fikrinin formüle edildiğine değinir (Makogonenko 'vd.':1981:3-65). Bu fikirler, Rusya'nın geçmişine, özellikle de orta çağlarına dair düşüncelerde belirleyici bir rol oynar. Rus halkının refahının bir sembolü olan özgür Novgorod ve Rus geçmişi barbarlık çağı değil, yüzyıllar boyunca hükümdarlar ve otokratlar tarafından ısrarla ortadan kaldırılan ve tasfiye edilen önemli ulusal geleneklerin oluşum zamanıdır. Radişev'in siyasi mücadelesinde "Rus halkı için gerekli olan ve kaybedilen özgürlüğün yeniden inşası" temel argümanlardan birini oluşturur (Makogonenko 'vd.':1981:3-65).

Soylu Sınıfa Yönelik Eleştiriler

Radişev, soyluluk kurumuna yönelik eleştirilerini, I. Petro döneminde düzenlenen "Rütbelere Tablosu'nun (Tabel o rangah) zaman içerisinde amacından uzaklaştırılması üzerinden ifade eder. Radişev, "...Yolculuk" eserinde soyluluğun ve dolayısıyla köylülere sahip olma hakkının, eskiden olduğu gibi liyakatle değil, kıdem ve daha da önemlisi yöneticiye yaranmaya çalışma ile yükselen alt sınıflardan eğitimsiz soylulara verilmesine itiraz eder. Eserde yer verdiği çok sayıda karakter, devlet aygıtının bürokratikleşmesi ve II. Katerina döneminde artan kayırmacılığın açık örnekleridir (URL-1). "Fyodor Vasilyeviç Uşakov'un Hayatı" (1789- Jitiye Födora Vasilyeviça Uşakova) adlı eserinde, Rusya'da amirin otoritesine karşı gelmenin yüce otoriteye karşı bir suç olduğu kuralının kökenini yine "rütbelere tablosu" ile açıklar. Bu kurala karşı duruşunu ise, aynı eserde, "hükümdara tabi olan birkaç milyon insandan ancak yüzü ona hizmet eder; diğerleri (kanlı gözyaşları dökerek itiraf etmeliyim ki), diğerleri soylulara hizmet eder" (Radişev 1938:157) sözleri ile ortaya koyar. Böylece, Radişev, her halükârda, egemenin gücünün bu sınıfın istekleri tarafından belirlendiğini ve egemenin bu sınıfın çıkarlarına aykırı hareket edemeyeceğini belirtir. Otokratik devlette soyluların önemi sorununa tarihsel olarak yaklaşan yazar, "başlangıçta kişisel meziyetleriyle devlete yararlı olan soyluların, soyluluğun kalıtım yoluyla elde edilmesiyle suistimal edildiğini" (Radişev 1938:326) ileri sürer.

Birey ve Halkın Tarihteki Rolü

Radişev'in yaratıcılığında önemli bir yer tutan tarihte birey ve halk sorunsalı yine onun tarihsel fikirleri ışığında ele alınmalıdır. Halkı tarihsel sahnede hareket eden bağımsız bir güç olarak tanımlayan ve tarihsel sürecin öznesi haline getiren ilk kişi olan (URL-3) Radişev bu düşünceleri ile çağdaşlarına kıyasla yine oldukça yenilikçidir.

Radişev Rus halkının tarihteki yerini Rus halk şarkılarının tınısı ve kahramanlarının bireysel özellikleri bağlamında ele alır. Yazar, Rus halk şarkılarında Rus halkının özelliklerinin, tarihsel olarak oluşmuş karakterinin ve gelecekteki kaderinin, devrimci izlerini arar. Bu özgün bakış açısıyla Radişev için Rus antikitesi moderniteden geride kalan bir zaman değil, bir yola çıkış noktası işlevi görür. Eski Rus şiirinin ve şarkılarının biçimleri onun için, soyluların kozmopolit kültürüne karşı çıkarak yeniden inşa etmeye çalıştığı ulusal ruhun bir tezahürüdür. Bu anlamda eski Slavların varlığını ve ruh halini yeniden yaratma girişimleri eserlerinden okunabilir. Söz konusu duruma örnek olarak Radişev'in "Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk"unda yer verdiği sıradan insan tasvirleri yazarın halkın Rus toplumsal yaşamındaki yerine yönelik düşünceleri ile açıklanabilir. Yazar bu eserde "Rus insanının doğası gereği yumuşak ve barışçıl bir mizaca sahip olduğunu, yüzyıllar süren köleliğin onu getirdiği düşünceli ruh halinin halk şarkılarının da hüznle dolu olmasına neden olduğuna" yer verir. Halkın ve onların duygularını ifade eden şarkıların kederinin kaynağına dikkat çeken Radişev'in Rus insanının karakterine dair vurguladığı bir diğer nokta ise barışçılığına rağmen, sabrının sınırları aşıldığında bir savaş başlatmaya da meyilli olduğudur" (Radişev 1938:229-230).

Yüzyıllardır süregelen köleliğin halkın gücünü kıramayacağını ve gelecekteki tarihsel süreçte halkın rolünün daha da artacağını öngören Radişev, otokratik iktidarın yıkımının da köleliğin ağır şartlarından dolayı gerçekleşmesi gerektiğini düşünür. Dolayısıyla Radişev, halkın otokrasinin gücünü ezmek için gereken güce sahip olduğunu, aynı zamanda halkın kendi içinden gerçek bir halk iktidarını, halkın iyiliğini gözetecek ve onları

ezmeyecek devlet adamlarını seçmeye muktedir olduğuna inanmaktadır(URL-3) "*Yolculuk*" eserinde yer verdiği şu ifadeler, halkın tarihsel süreçteki rolüne ilişkin önemli anlamlar barındırır: "Meyhaneye kafayı çekerek giden ve tokattan kanlar içinde dönen bir burlak, Rusya Tarihi'nde pek çok şeyi çözebilir" (Radişçev 1938:230).

Bu çerçevedeki düşüncelerini "İnsana, Onun Faniliği ve Ölümsüzlüğü Üzerine" adlı eserinde pekiştiren yazar Büyük İskender, Marcus Aurelius, Caligula, Cengiz Han, Cromwell gibi dünya tarihinin siyasi figürlerinin yanına, köylü savaşının lideri Stepan Razin'i de yerleştirir (Radişçev 1938:178).

Radişçev'in tarih hakkındaki görüşlerinin önemli diyalektik unsurlar barındırması, bu bağlamda oldukça önemlidir. Yazar, doğanın tüm olgularını ve insan toplumunun gelişimini, karşıt unsurların mücadelesi içindeki bir düzene tabi bir süreç olarak görür. Onun anlayışına göre, her olgu ortaya çıkar, gelişir, sonra gerilemeye başlar ve içinde güçlenen, onu aşan ve beraberinde yeni bir olguyu getiren güç tarafından yok edilir. Bu doğa kanunu, değişimsiz toplumda da iş başındadır. Bu çerçevede oldukça özgün diyalektik kavramlar barındıran bu düşünceleri ile F. Engels, Radişçev'i "çağdaşlarından ve tüm geçmiş tarihi reddeden Fransız aydınlanmacılarından üstün kılan" (Marks 'vd.' 1959: 25) bir konuma yerleştirir.

Doğa yasalarını toplumlara uygulayan Radişçev'in tarihsel düşüncesinde bu anlamda doğa ve toplum yasaları benzer şekilde ilerler ve belirli kırılma anları barındırır. Hayvanlarda olduğu gibi, doğup büyüyen, yerini yeni nesline bırakan insan da yok olur ve yerini yeni bir topluma bırakır. Uluslar yer değiştirir, kentlerde toplanır, krallıklar kurar, güçlenir, yücelir, zayıflar, yorulur ve yok olur." Doğa da kendi hareketi içinde aynı yolu tekrarlar. Bu sistemde "bu dünyada her şey başladığı yere geri döner" (Radişçev 1938: 260). Yeni her toplum sadece kendinden öncekinin yolunu tekrarlar. Dolayısıyla, Radişçev'in anlayışında tarihsel hareket; döngüsel bir yapı arz eder. Bu yüzden toplumda mücadele eden karşıt güçler ona eşdeğer görünür.

Tarihsel süreci yöneten iki gücün karşıtlığının, ezenler ve ezilenlerin bir mücadelesi olarak tanımlayan düşünür, ezilenlerin dünyayı dönüştüreceği sonucuna varır. Rus tarihinin itici ilkesini çarların ve komutanların değil, halkın faaliyetlerinde gören Radişçev, serflikte karşı halkın mücadelesini Rusya'yı özgürleştirecek asıl faaliyet olarak görmektedir. Otokratik gücün doğal olmayan bir durum olarak tanımlanmasından yola çıkan yazar, insanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldırmanın sosyal nedenlerini ve yollarını bulmaya çalışır (Halyavin 2017:94-96).

Nitekim Radişçev'in düşünce dünyasını en iyi yansıtan ve başat eserlerinden biri olan "Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk'ta tüm eserin ana motifini oluşturan "etrafıma baktım, ruhum insanlığın acılarıyla yaralanmıştı" (URL-2) ifadesi, yazarın yaşamını ve kalemini insanlığın ve halkının zorlu yaşam koşullarından çıkış yolları aramanın hizmetine vereceğinin bir işareti niteliği taşır. Makogonenko, "Radişçev'in "...Yolculuk" çalışmasındaki amacının, aydınlanmış mutlakiyetçiliği savunan ve köylüleri yukarıdan özgürleştirme olasılığına inanan kahramanın, yolculuğu sırasında gerçeklikle nasıl karşılaştığını ve yavaş yavaş liberal-reformist fikirlerinden uzaklaşarak otokrasiye karşı devrimci bir mücadele içerisine girdiğini göstermek" (Makogonenko 1940: 25-53) olduğunu dile getirir. Bu kompozisyona uygun olarak, eserin ilk üçte ikisinde liberal fikirler, son bölümünde ise devrimci fikirler yer alır. Yolculuğun kahramanının karşılaştığı çeşitli yaşam durumları, onu çarın ve toprak sahiplerinin iyi niyetini beklemenin boşuna olduğuna ikna eder ve yolculuğun sonunda bir devrimci olur. Nitekim "Radişçev'in gençliğinde kişisel olarak yaptığı "yolculuğun" özeti de bundan ibarettir" (Karyakin 1966: 52-60).

Yazarın bu eserde ifade ettiği düşünceleri bilgi ve gözlemleriyle farkına vardığı Rus gerçekliğinin onda uyandırdığı öfkenin de bir tezahürüdür (URL-1) Bu öfkeye karşılık bulduğu çıkış, yine aynı eserde yer verdiği "her şeyin başlangıcı yıkımdır" (URL-2) ifadeleri ile karşılık bulur. Ona göre toplumdaki karşıt güçlerin mücadelesi, bunlardan birinin zaferiyle sonuçlanır. Bu nedenle Radişçev, serflikten kişisel özgürlüğe şiddetli bir geçiş kaçınılmaz ve meşru olduğunu düşünür (URL-3). Bu geçiş meşrudur zira Radişçev için serflik kabul edilebilir bir sistem değildir. Bu bağlamda düşünürün otokrasi ve serflik karşıtı düşüncelerini nasıl temellendirdiği önem arz eder. Zira onu devrimci tarihselliğin çerçevesine sığdırmamıza olanak tanıyan başlıca özellikleri burada saklıdır.

Sonuç

Radişçev'in devrimci tarihselliğinin ana argümanlarını ele aldığımız çalışmamızda, Radişçev'in otokrasinin eşitsizliği ve zararlarını ortaya koyan tarihsel süreç şemasıyla yeni ve cüretkâr bir düşünür olarak Rus düşüncesinde edindiği yer açıkça görülebilir. Düzeni yıkımla başlatan yazar, geleceği geçmişten soyutlamaksızın öngörür. Radişçev'in birçok eserinde ortaya koyduğu tarihin iki toplumsal güç olan halkın özgürlük arzusu ve bireylerin otokrasi arzusu mücadelesi tarafından yönlendirildiği görüşü, 18. yüzyıl tarihçileri arasında geniş bir

karşılık bulamaz. Nitekim, Rusya tarihinde büyük oranda gerçekleşen bu ön görülerin gerçekleşmesi için uzun yılların geçmesi gerekmektedir.

Buna karşın, Rus tarih biliminde devrimci tarih anlayışının bir devlet politikası olarak benimsendiği Sovyet dönemi tarihçiliği Radişçev'in görüşleri düzleminde başlar. Sovyet tarihçiliğinde Radişçev adı ve görüşleri sıklıkla kullanılırken, fikirleri şüphesiz Rus felsefe ve sosyal düşünce tarihinde silinmez izler bırakır. Herzen, V.G. Belinski, N.G. Çernişevski gibi 19. yüzyılın birçok yazarı için bir mihenk taşı olarak yerini korur.

Kaynaklar

Çerepnin, L.V. Russkaya istoriografiya do XIX veka. Moskva: İzd.Moskovskii Uni., 1957.

Gukovskiy, G.A. Oçerki po istorii Russkoy literaturı i obşestvennoy mısli XVIII Veka. Leningrad: Gos. İzd. Hu. Lit., 1938.

Gukovskiy, G.A. Russkaya literatura XVIII veka. Moskva: Gos. Uçebno Ped. İzd., 1939.

Halyavin, N.V. İstoriografiya İstorii Rossii. İjevsk: İzd. Umskii Gos. Uni., 2017.

Karyakin YU.F. Plimak E.G. Zapretnaya Mısıl obretayet svobodu. Moskva: İzd. Nauka, 1966.

Kaşoğlu, Ayla. 18.yüzyıl Rus aydınlanmacısı Radişçev. Ankara: Ürün Yayınları, 2004.

Makogonenko, G. P. "O kompozitsii "Puteşestviya iz Peterburga v Moskvu" A. N. Radişçeva". Stati i materialı", Sbornik 2, red. G. A. Gukovskiy, Moskva, Leningrad: İzd-vo AN SSSR., 1940.

Makogonenko, G. P. "İz istorii formirovaniya istorizma v russkoy literature". Sbornik 13. Problemi istorizma v russkoy literature. Konets XVIII- načalo XIX v. Leningrad: Nauka., 1981.

Marks, K. İ. Engels, F. Soçineniya. Moskva: Gos. İzd. Politiçeskoy literaturı, 1959.

Radişçev, A. Polnoye sobraniye soçineniy: Tom1-2. M-L: İzd. AN SSSR, 1938-1941.

Elektronik Kaynaklar

URL-1 Moiseva, G.N. "Russkaya istoriya v tvorçestve Radişçeva 1780-h godov" (1977) 10 Şubat 2025.

Chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://lib.pushkinskiydom.ru/Portals/3/PDF/XVIII/12_tom_XVIII/Moiseva/Moiseva.pdf

URL-2 Radişçev, A.N. "Puteşestviye iz Peterburga v Moskvu" (1975) 10 Şubat 2025.

http://az.lib.ru/r/radishew_a_n/text_0010.shtml

URL-3 Vilenskaya, E. "İstoriçeskiye Vzgliyadi A.N. Radişçeva," (1949)10 Şubat 2025.
http://Annales.info/rus/small/rad_pol.htm#_ftn48

ALEKSANDR N. RADISHCHEV'S APPROACH TO HISTORICISM

Ayten Demir Çakıroğlu

ABSTRACT

Historicism in Russian literature dates back to the national antiquity. On the other hand, the subject matter of historical elements and experiences in various genres of literature began to appear more clearly in the 18th century. Literary historicism, which reached significant proportions in the following century, was undoubtedly made possible by the initiatives of this century. During these periods in Russia, the motive of guiding the reader with historical memory in historical literature constitutes the basic rule of this framework. Literature gradually takes on a conscious role as a medium to convey patriotic feelings and thoughts to the individual on the ground of national history. Aleksandr N. Radishchev, one of the most contradictory voices of the period, reads and writes national history as a starting point for his revolutionary thoughts. History, a material of the patriotic literary line of the period, becomes an argument of revolt in his works and writings. The aim of this study is to analyse Alexander Radishchev's historical thoughts in the context of the beginning of revolutionary historicism. The historical realities that the thinker's revolutionary thoughts are fed by Russian history and the projections left on his works will be scrutinised. In the study, a general evaluation will be made based on different works and ideas of the author by using descriptive and comparative analysis method. As a result of the study, a different perspective on Russian history will be given through the ground of revolutionary ideas identified with Radishchev. In this sense, an example of the dimension that historical reality will gain with personal perspective and interpretation will be put forward.

Keywords: Russian literature, Russian history, A. N. Radishchev, Historicism, Revolutionary historicism